

A. J. M. Koenhein, e. a., ed., *Johan Wolfen van Brederode 1599-1655. Een Hollands edelman tussen Nassau en Oranje* (Zutphen: Walburg pers, Vianen: Historische vereniging 'Het land van Brederode*', 1999, 144 blz., f39,50, ISBN 90 5730 073 7).

In 1999 vierde de historische vereniging 'Het Land van Brederode' haar vijftigjarige bestaan met een herdenking van de vierhonderdste geboortedag van Johan Wolfert van Brederode. Ter begeleiding van een tentoonstelling van schilderijen van de familie van Brederode werd dit boek uitgegeven.

Het boek geeft de lezer in verschillende artikelen een overzicht van allerlei aspecten van het leven van deze edelman. Naast een beschrijving van zijn militaire daden en religieuze ideeën wordt ook zijn huiselijke kant belicht. Artikelen over de toenmalige mode en de zeventiende-eeuwse tuinarchitectuur geven een kijkje achter de schermen, waarbij met name de schilderijen van de familie worden gebruikt. In de bundel staan daarvan vele schitterende reproducties.

De eerste artikelen van het boek schetsen een beeld van zijn leven. Johan Wolfert van Brederode was een zeer invloedrijke Hollandse edelman. De kern van zijn rijkdom lag in zijn uitgebreide landbezit rond Vianen en Utrecht. Door een reeks sterfgevallen in de familie erfde hij uitgebreide bezittingen. Hij breidde zijn macht uit door twee huwelijken, waardoor hij verbonden raakte met de families van Nassau en Oranje. Johan en zijn zonen schuwden vervolgens geen conflict of proces om de status van hun geslacht te verhogen. Uiteindelijk echter stierven Johans zonen zonder erfgenamen en werden zijn landerijen verdeeld.

Interessant is te lezen hoe Brederode vooral roem verwerft als militair. Het artikel 'In opbloey neergetoghen' beschrijft hoe Johan in de laatste jaren van de Tachtigjarige Oorlog uitblinkt als veldheer en uiteindelijk wordt benoemd tot veldmaarschalk van de Republiek. De indeling van het artikel is helaas tamelijk ondoorzichtig. Informatie over zijn huwelijken, kinderen, landbezit en militaire loopbaan staat door elkaar heen vermeld. Een thematischer aanpak had hier meer duidelijkheid kunnen verschaffen.

Johan Wolfert van Brederode liet zijn rijkdom en macht graag zien. Ook beschouwde hij kunst als een manier om het aanzien van de familie te vergroten. Dat blijkt uit verschillende artikelen in deze bundel die uitgebreide beschrijvingen geven van zijn huwelijksfeest, kledingkast en tuinen. Hij versterkte zijn band met de families van Oranje en Nassau door gebruik te maken van dezelfde kunstenaars. Het zijn deze artikelen die dit boek interessant maken voor iedereen die meer wil weten over het leven van de Nederlandse adel in de zeventiende eeuw. Ze schetsen een beeld van families die zich omringden met grote luxe, zoals kledingkasten vol hermeline en tuinen vol kunstig aangelegde geometrische figuren. Ook de interesse voor de klassieke cultuur komt duidelijk naar voren.

Het laatste artikel in het boek valt uit de toon. Hier wordt het leven van de chirurgijn Nicolaas van Kemp en zijn gezin te Vianen beschreven. Het verband met de Brederodes is ver gezocht. De woonplaats dient als bindmiddel, evenals het gegeven dat zowel een zoon van Johan als deze chirurgijn stierven aan de pest. Van Kemp heeft echter nooit iets van doen gehad met de familie Van Brederode. Zo eindigt het boek over de rijke Nederlandse adel met een beschrijving van het bescheiden leven van een stadschirurgijn. De besproken bezittingen en het uitsterven van de familie door de pest, vormen een scherp contrast met de luxe die uit de rest van het boek spreekt. Dit artikel, dat zeker interessant en prettig leesbaar is, was beter tot zijn recht gekomen in een eigen publicatie.

Naast de artikelen bevat het boek prachtige reproducties van schilderijen en uitgebreide genealogische tabellen. Ook het notenapparaat is duidelijk en goed uitgewerkt.

J. Zijlmans, *Vriendenkringen in de zeventiende eeuw. Verenigingsvormen van het informele culturele leven te Rotterdam* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1999, Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies XIV. IJkpunt 1650-6; Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, xv + 314 blz., f45,-, ISBN 90 12 08703 1).

Wie in Jori Zijlmans' dissertatie een vervolg meent of zelfs hoopt te vinden op Luuc Kooijmans' succesvolle boek over vriendschap in de vroegmoderne tijd, zal zich licht bekocht voelen. De hoofdtitel dekt de lading niet. Die wordt veel beter aangeduid in de zakelijke ondertitel. Dit boek is een belangrijke pilaar onder de stelling van Frijhoff en Spies in hun 1650-boek dat de Republiek in de zeventiende eeuw een debatcultuur had. Op allerlei plaatsen en in allerlei verband werd geregeld gesproken en geredetwist over allerlei aspecten van de samenleving. Het boek van Zijlmans brengt die debatcultuur gedetailleerd in kaart voor de stad Rotterdam.

Dat gebeurt door in totaal acht Rotterdamse verenigingen te onderzoeken. Vier dateren van na 1670, vier van daarvoor. De acht verenigingen zijn onderverdeeld in vier typen: cultureel, godsdienstig, vrouwen, filosofisch. Bij elke vereniging worden de activiteiten beschreven, het ledenbestand sociaal geduid en de maatschappelijke context van hun bezigheden geschilderd. Het boek behandelt achtereenvolgens de nadagen van de Rotterdamse rederijderskamer De Blauwe Acoleyen, een muziekcollege uit de jaren 1670-1680, twee theologische disputen van rond het midden van de eeuw, een derde theologisch dispuut dat voornamelijk door vrouwen werd bezocht, twee sociëteiten (feitelijk samenlevingscontracten) van Hugenootse dames-vanstand die op kosten van de stad gezamenlijk werden gehuisvest in twee panden aan respectievelijk de Delftsevaart en de Botersloot en tenslotte twee filosofische gesprekskringen, waarvan die rond de gefortuneerde koopman Benjamin Furly veruit de belangrijkste was. Typerend voor eigenlijk al deze verenigingen was dat hun ledental beperkt bleef tot hooguit enkele tientallen, en hun bestaan doorgaans kortstondig bleef. Furly ontving gedurende enkele decennia filosofen en geleerden uit binnen- en buitenland in zijn huis, maar die vormden niet op dezelfde wijze een kring met geregelde bijeenkomsten als de andere disputen. De meest intensieve contacten onderhielden de leden van de twee sociëteiten van Hugenootse dames, die op stadskosten waren gehuisvest in twee panden in Rotterdam.

Sociaal behoorden deze verenigingen tot twee duidelijk onderscheiden milieus. De rederijders, Franse dames en filosofen konden zich rekenen tot de welgestelde lagen van de Rotterdamse samenleving. De godsdienstige disputen werden voornamelijk bevolkt door middenstanders en ambachtslieden. Alleen het muziekcollege leek een beetje het midden te houden, met een organist van de remonstrantse kerk en een schoolmeester onder de leden.

Inhoudelijk het meest spannend zijn de religieuze disputen waarin dissenterse opvattingen, van binnen en buiten de gereformeerde kerk, een uitweg vonden. Net zoals het boek van Frijhoff over Evert Willemsz werpen deze hoofdstukken in Zijlmans' werk een fraai licht op de 'onderbuik' van de godsdienstbeleving in de Republiek, een onontwarbare mengeling van zelfgewonnen inzichten in de Schrift, doorleefde emoties en brandende ambities. Het belangrijkste dispuut stond onder leiding van David Guilbertus, die al deze kenmerken in zijn persoon verenigde. Hij had eerder in Amsterdam 'geoefend', en het is veelbetekenend dat de Waalse kerkeraad haar medeleven betuigde met de Rotterdammers toen Guilbertus zijn werkzaamheden naar de Maasstad verlegde.

De grote vraag die bij deze lezer achterblijft, na de prettig beknopte lectuur (de tekst is 201 bladzijden kort), is wat wij hier nu precies te zien hebben gekregen. Is dit het topje van een ijsberg? Dat lijkt de schrijfster geregeld te suggereren. Op grond van de activiteiten van een uiteindelijk heel beperkte groep mensen — hooguit honderd in elk van de twee generaties